

ÇUKUROVA HALK KÜLTÜRÜ İLE İLGİLİ BAZI TESPİTLER

Doç.Dr. Yusuf Kılıç

GİRİŞ

Halk kültürü, toplum hayatı boyunca çeşitli kaynaklardan çeşitli yollarla topluma yansıyan ve toplum tarafından korumaya alınan bir takım duygu, düşünce, inanç, bilgi, davranış ve estetik değerlerdir. Bu değerler toplum tarafından benimsenerek adeta bir tarlaya ekilen tohum gibi beslenir, filizlendirilir ve ekin haline getirilir. Kültür kelimesinin ekinle manâ akrabalığı vardır. Türkçe'de kültür kelimesini kullanmadan önce "hars" kelimesi vardır ki bu kelime de Arapça'da ekin demektir. O halde kültür, bir cemiyetin, bünyesine sindirdiği, kendine malettiği ve nesillerini kendisiyle besleyip büyütme amaçladığı manevi değerlerdir. Arının çeşitli çiçeklerden derlediği bal özünü taklidi imkânsız harika bir sanat eseri olarak bal haline getirmesi gibi bir şeydir. Cemiyetin hazmedemediği, benimseyip kendine sindiremediği alıntılar veya yansımalar kültür olamaz, gelir geçer, unutulur. Bir kısım kültür değerleri bölgesel hüviyetini aşarak evrensel boyutlar kazanır, insanlığın ortak kültürünü oluşturur. Teknolojinin hızlı gelişmesi her alanda olduğu gibi kültür değerlerinin de evrenselliğini hızlandırmış ve zenginleştirmiştir. Kuşkusuz kültür zenginliği toplumlar için medenî şahsiyet ölçüsüdür. Kültür zenginliği yetersiz olan toplumlar veya kültürünü besleyemeyen toplumlar benliklerini koruyamadıkları gibi medenî gelişmelere de uzak düşerler. Kültür daima yeni fidelerle beslenmeli ve olgunlaştırılmalıdır ki toplum hayatı canlı ve gelecek nesiller dinamik kalabilmelidir.

Genel kültürün gelişmesinde halk kültürü ilk adımı oluşturur. Toplumun ana unsuru halktır. Halkın benimsediği kültür değerleri halk vicdanına yerleşerek gelenek halinde devamlılık ve ölümsüzlük kazanır. Halkın onaylamadığı kültür tohumları adeta kıraç toprağa serpilmiş daneler gibi yeşermez ve tutunamaz.

Kültür bir bakıma organ nakli, kan nakli gibi bir şeydir. Bünye ve

kan grubu uyuşmazsa yabancı madde bünyede tutunamaz. Bugün gelişmiş teknoloji sayesinde dünyanın her kesiminde öyle yoğun kültür dalgaları birbirini takip etmektedir ki dünyanın her tarafındaki toplumlar ya kültür akımlarının sirkülasyonundan ya da kendi kültürlerinin erozyon tehlikesinden, yahut da kültür istilasından had safhada rahatsızlık duymaktadır. Bu teknolojik gelişmenin tabii bir sonucudur. Bir müddet sonra bu yoğun kültür dalgaları yörüngesini çizerek durulmaya başlayacaktır. Her hadisede olduğu gibi bu dalgalanmada da kuvvetli olan kendini koruyabilecek, diğerleri yerini başka kültürlere terkecektir.

Yeryüzünün en eski yerleşim merkezlerinden biri olarak Çukurova uzun tarihi boyunca halk kültürünün gelişmesine önemli katkılarda bulunan sayısız hadiselere sahne olmuştur. Çukurova halk kültürünün tarihi boyutlarına ulaşmak çok zor bir iştir. Kadro işidir. Zaman işidir. Sabır işidir. Ama çok enteresan sonuçlar elde edilebilir. Biz bu araştırmamızda yakın tarihin bazı mühim hadiselerinden hareket ederek Çukurova halk kültürüne orijinal bazı katkılar sunmak istiyoruz. Yazılı belgelerden yararlandığımız gibi olayların bizzat içinde bulunmuş canlı kaynaklardan da tespitler sunacağız.

Bugün değil Çukurova insanı bütün Türk dünyası Kozanoğlu Hadisesiyle ilgili olarak kültür dağarcığında bir şeyler saklamaktadır. Kozanoğlu Hadisesiyle Çukurova halk kültürüne kazandırılan en önemli bir kültür hadisesini ise ilk defa bendeniz sunmuş olacağım. Önce Ali Rıza Yalkın'ın "Cenupta Türkmen Oymakları" adlı kitabından hadiseyi özet olarak kaydedelim:

KOZANOĞLU DİRENİŞİ:

"Kozanoğlu Ömer Bey, öteden beri padişahın fermanlı Beylik sahibidir. Ancak 1867'de Ömer Bey, padişahın emriyle Adana'ya davet edilerek, beyliğinin elinden alındığı, hükmünün kalmadığı bildirilince, Ömer Bey bunu hazmedemeyerek isyan eder. Ömer Bey oğlunu yatıştırmak ister; Ahmet Bey Kozandağı'nı terkederek Gâvurdağına geçer; bir yıl sonra Derviş Paşa'nın sayesinde İstanbul'a gelir, 1868'den itibaren Yediemirler semtinde mabeyinden

aldığı ödenekle dokuz sene kadar aynı evde oturur. 1877'de Osmanlı-Rus Savaşlarının en çetin zamanında Ahmet Bey, Adana'ya dönmeye hazırlanır. Önce Bursa'ya gönderilir. Bursa Valisi resmî törenle karşılar. Kozanoğlu Ahmet Bey'in amcası Hamza Bey, atları kara yoluyla Bursa'ya ulaştırır. Yol hazırlığı görülür, atlanılır, silahlanılır, arabalar alınır, yola revan olunur, beş gün yol çekerler. Bir gün Haymana Ovasında Alişar oğlu Ömer Bey'e misafir olurlar. Maiyyetindeki herkes Kozan'a gidilmekte olduğunu sanırken Ahmet Bey, burada gerçeği açıklar: Meğer Padişah Ahmet Bey'in Konya'da ikametine hükmetmiş, Kozan'ı ona yasaklamıştır. Konya'da oturup maaşın alacakmış.

Kadınlardan başka 15 kadar da atlı vardı beraberinde. Alişaroğlu Ömer Bey devamlı olarak Ahmet Bey'i Kozan'a gitmeye ikna etmeye çalışmaktadır. Ahmet Bey ise onbin kuruş tahsisattan vazgeçmek istemez. Beraberindekiler Kadınhanı yakınlarında Kozanoğlu'nun karşısına dikilerek; "Konya'ya değil Kozan'a gideriz" diye direttiler. Ahmet Bey güvendiği adamlarından Belenköylü Tavşanoğlu'nun yüzüne bakar. Onun da aynı düşüncede olduğunu anlayınca: "Pekâlâ, kaderde ne varsa görürüz" der. Maiyyetindekiler çok sevinir. Bor'dan geçip Ayşepınar (?) köyüne ulaşırlar. Orada bir gece kalırlar. Sabah olunca 300 atlı aşiret karşılamaya gelirler. Ahmet Bey'in eline ayağına sarılarak; "emret pašam, başımız, canımız sana kurban" derler. İşte Ahmet Bey, burada kesin kararını verir. Konya'da kalmamakla padişaha isyan etmişti zaten.

Birkaç gün sonra Şihli'ya varırlar. Hemen altıyüz atlı ile Kozan'a yürürler. Kozan ele geçer. Mutasarrıf kaçır. Kozan karışır. Redif askerler terhis edilip memleketlerine dönerlerken Akif Paşa onları toplamayı başarır, Kozan'a doğru harekete geçer. Ahmet Beyle Kilken Çayı kenarında karşılaşır. Orada büyük bir savaş olur. Ahmet Bey, bozguna uğrar, maiyeti Akif Paşa kuvvetlerine teslim olur. Kendisi dağlara çekilir. Ankara valisinden ferman gelmiştir. Fakat Kozan teslim olmamıştır. Bir ay sonra bir gün Karsantılı Yusuf Hoca, Ahmet Bey'i dağda bularak teslim olmaya ikna eder, Kozan'a getirir, Cevdet Paşa'ya teslim eder. Cevdet Paşa Ahmet Bey'i, kardeşleri

Yusuf, Mehmet ve Ziya Beyleri, kayınbiraderleri Ali ve Feyzi beyleri ve Haymana'da onlara katılan Alişaroğlu Mehmet Bey'i ve Ahmet Bey'in yakınlarından Düztaban Mustafa Bey'i beraberine alıp İstanbul'a götürür. Ahmet Bey ve arkadaşları daha sonra onbin kuruş maaşla Trablusgarb'a sürgün edilirler. 1879'dan 1908'e kadar sürgün kalırlar. 1909'da İstanbul'da öldüğü duyulur. Karısı kısır olduğu için geride kardeşi Yusuf Bey'in çocukları ve Tavşanoğlu'nun çocukları kalmıştır" (Yalkın, A.R., Cenupta Türkmen Oymakları, II, 181-189.....)

Kozanoğlu Hadisesi, görünüşte bir isyan manzarası sergilemekle birlikte, benim kanaatıma göre bu hadise Padişaha baş kaldırma hareketi olmayıp büyük bir ihtimalle kiskanç düşmanlarının gayretiyle elinden alınan Beylik yetkilerini koruma hareketidir. Bu yüzden bu hareketi bir isyan değil bir direniş olarak nitelendirmeyi uygun bulmaktayım.

Hadise'nin kahramanı Kozanoğlu Ahmet Bey ve çocukları (?) (belki kardeşleri) benim doğup büyüdüğüm, o zamanlar Feke'ye bağlı iken, bugün Kayseri ilinin Develi ilçesine bağlı bulunan Şıhlı köyünde doğmuş ve yetişmiştir (Yalkın, II, 153). Ahmet Bey'in kayınpederi Koca Yusuf isminde biri Şıhlı'nın camiini tamir etmiştir (Yalkın, age., II, 189). Caminin kapısında: "SAHİBU'L-HAYRAT VE'L-HASENAT es-SEYYİD YUSUF AĞA SENE1225 (1810-11)" (Yalkın, age., II, 156) yazılı tek satırlık taş kitabe Şıhlı'nın en eski tarih? belgesi olarak halâ mevcuttur.

Cevdet Paşa'nın Tezâkîr ve Mâruzât gibi eserlerinde, İslâm Ansiklopedisi (X, 710-711) gibi çeşitli kaynaklarda tarihî bir hadise olarak yer alan Kozanoğlu Hadisesinin benim için enteresan bir yönü de bu hadisenin hem annemin dedesiyle, hem babamın dedesiyle ilgili oluşudur.

Şöyke ki: Yalkın'ın adı geçen eserinde Kozanoğlu Hadisesi har..: :da kaydettiği bilgiler hadisenin içinde bizzat bulunmuş olan Kadir Ağa'dan dinleyerek kaydettiği bilgilerdir ki, 1928 yılında 94 yaşında olduğu Yalkın tarafından tespit edilen bu zât annemin dedesidir. Yalkın şöyle der: "Şıhlı köyünde en doğru biçimde son Koza-

noğlu Olayını işittim. Çünkü köyde olaya katılmış 94 yaşındaki Kadir Ağa halâ sağdır, 15.8.1928" (Yalkın, age., II, 181), "Orta boylu, zayıf, seyrek sakallı, mültefit fakat sert bakışlıdır; halâ saçları ağarmamıştır" (Yalkın, age., II, 189), "hafızası ve zekâsı şaşılacak derecede kuvvetlidir" (Yalkın, age., II, 156). Bu açıklamadan, Çukurova Halk Kültürüne çeşitli yönlerden çok şey kazandıran Kozanoğlu Hadisesinin bizzat içinde bulunmuş olan canlı şahidini tespit etmiş oluyoruz ki, Yalkın'ın kaydettiği bilgiler bu yüzden gerçek bilgi sayılır. Bu yüzden hadiseyi bu kaynaktan özetlemeyi tercih ettim.

Kozanoğlu Hadisesinin Çukurova Halk Kültürü bakımından en çarpıcı yönü ise babamın dedesiyle ilgili olanıdır. Bu zât Şihli Köyü İmamı Kılıçoğlu Hoca Ali Rıza Efendidir.

KILIÇLI ALİ EFENDİ:

Kılıçlı Ali Efendi Kayseri Medreselerinde tahsil görmüştür. Kozanlı Ahmet Cevdet Çamurdan'ın, biraz sonra ilgili satırlarını sunacağım mektubunda da işaret gibi, Kayseri'de Kozan Medresesi'nde okumuştur. Okul arkadaşları arasında Kozan Müftüsü Çamurdanzade Fazıl Osman Efendi, I.Meşrutiyet 1877 Meclis-i Meb'usanında Adana-Kozan mebusu ders-i âmm Çamurdanzade Hacı Mustafa Efendi, yine 1877 Meclisinde Adana Kozan mebusu ve Adana İstinaf Mahkemesi Reisi Ders-i âmm Sirkıntılı-zâde Sallambaş Hacı Mustafa Efendi gibi Çukurova'nın ünlü simaları yer almaktadır. Ayrıca son devir Kayseri alimlerinden Adana Müftülüğünden Emekli Abdullah Develiođlu hocanın babası da Kılıç'ın medrese arkadaşlarından imiş.

Kılıç Ali Efendi'nin Kozanoğlu Hadisesiyle ilgisine gelince: Kozanoğlu Ahmet bey teslim olduktan sonra Akif Paşa soruşturma yaptırmış ve Kozanoğlu Hadisesine karıştıkları gerekçesiyle Şihli Köyü imamı Kılıncoğlu Hoca Ali Rıza Efendiyi, Kozan'dan Abdullah Efendi'yi, Çamurdanođlu Mustafa'yı, Yeğenoğlu Hüseyin Efendi'yi, Hacı'n (Saimbeyli) Müftüsünü yakalayıp Selânik'e sürgün etmişti (Yalkın, age., II, 186). Yaklaşık 30 yıl kadar önce Şihli'nin ihtiyar-

(arından olayı araştırdığımda şu bilgileri kaybetmişim: Ahmet Bey direnişe geçince zaman zaman Kozan Dağlarından gizlice köylere iniyor, güvendiği dostlarının evinde misafir oluyormuş; bu arada doğup büyüdüğü Şihli'ya uğrar m iş; Kılıçlı Ali Efendi de Ahmet bey'i ağırlamış, hadiseye karışması sadece bu kadarmış.

Selanik'te dört yıl kalarak 1881'de dönmüşler. Selanik dönüşü Kılıçlı Ali Efendi İstanbul'da bir müddet kalarak hocalarla (Yalkın, age., II, 186) ve Osmanlı Devlet büyükleriyle (Cevdet Çamurdan) ve yaygın menkıbeye göre bizzat Sultan II. Abdulhamid'le görüşmüş ve yeterli miktarda yardım alarak Şihli Köyü'ne büyük bir medrese ve üç tane çeşme yaptırmıştır.

İşte Kozanoğlu Hadisesi'nin Çukurova Halk Kültürüyle ilgili en mutlu gelişmesi bu noktada başlamaktadır.

ŞIHLI HAMİDİYE MEDRESESİ:

Kaynaklarda Medrese'nin kimliği: "... Feke'de 1 cami, 20 dükkan, 1 hamam, 1 asker kışlası, 1 asker hastanesi olduğu gibi; vaktiyle merkezi kaza olduğu için Belenköy karyesinde de 1 cami, 1 mektep, 3 dükkân, 1 medrese, 3 çeşme yaptırılmıştır.

Bu kaza dahilinde Şeyhli Karyesinde büyücek bir medrese vardır." (Salnâme-i Vilâyet-i Adana, 1308 (1890), S..127).

".... Gazi Sultan Abdulhamîd Hân-ı Sâni... bu kaza dahilinde vaki Şeyhli Karyesinde bir mâli lezîz icrasiyle beraber mükemmel ve müteaddid hücreleri şâmil bir de medresenin inşâ ve ikmâline... mikdâr-ı kâfi meblâğ inşân buyurmasıyle emr-i inşâat der-dest-i ikmâldir." (salnâme-i Vilâyet-i Adana, 1309 (1891), s.: 151).

O zamanlar Adana iline bağlı Adana, Karaisalı, Mersin, Tarsus, Silifke, Anamur, Gülnar, Ermenâk, Muş, Sis, Kadirli (Kars-ı Zülkadriye), Osmaniye ve Payas kazalarındaki toplam 103 medrese arasında talebe sayısı en çok 20 medreseden biridir (Salnâme-i Maarif, 1318 (1900), s.:1042-43, ...).

Ali Rıza Yalkın 1928 yılında ziyaret ettiği bu medreseyi şöyle anlatır: "medrese kârgirdir. Bir dersanesi, bir camii, 24 hücre (oda) vardır... Şimdi harabolmaya yüz tutmuş olan bu medrese bugün onbin liraya yaptırılmaz" (Yalkın, age., II, 154, 155).

Tamamlandığı günden bu yana bir yüzyıldan fazla bir müddet medrese olarak, ilkokul ve ortaokul olarak devamlı hizmet veren Şihli Hamidiye Medresesi kısa bir ara ayakta duramaz hale gelmiş, tamamen yok olma tehlikesi baş göstermiş olduğu bir dönemde Vakıflar Genel Müdürlüğüne devretmeyi sağlayarak aslına uygun restore edilmesi için uğraşmalarımız başarılı sonuca ulaşmıştır. Bugün ilk yapıldığı şekliyle hizmete hazır durumdadır.

Belgelere dayanarak hudutlarını çizdiğimiz o zamanki Adana Vilâyeti (ki bugünkü hudutlarına ek olarak Mersin'in tamamını, Antalya'nın, Konya'nın, Kayseri'nin, Antakya'nın birer bölümünü de içine alıyordu) dahilindeki yüz üç medreseden bugün ayakta kalabilen belki de tek medresedir. Bu medreseden Çukurova'nın bilhassa Adana, Kozan, Kadiri, Ceyhan, Feke, Saimbeyli, Tufanbeyli... bölgelerinden yüzlerce hoca efendi mezun olmuş ve Çukurova insanına ilim, fazilet, ahlâk ve maneviyat öğretmişlerdir. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarımın önemli bir bölümü, öğrenci ve öğretmen olarak Adana bölgesinde geçti; Çukurova'nın belki görmediğim yeri kalmadı. Köylerde ve kentlerde zaman zaman tanıştığım birçok yaşlı insan bana "hocamın torunu" diyerek özel sevgi ve ilgi gösterirlerdi, ruhları şâdolsun.

Kılıçlı Ali Efendi ve Şihli Hamidiye Medresesiyle olduğu kadar Çukurova halk kültürüyle de ilgili olarak Kozanlı Ahmet Cevdet Çamurdan'ın 20.5.1973 tarihli mektubunun ilgili satırlarını bir kültür hizmeti olarak kaydedelim:

Merhum babam Kozan müftüsü Fazıl Osman Efendi ve amcam Büyük Hoca namıyla maruf 1877 meclisi mebusanında Adana-Kozan mebusu olarak görev yapmış Dersiam Çamurdanzade Hacı Mustafa Efendi'den ve keza dedem 1877 Adana mebusu ve Adana İstinaf mahkemesi reisi olarak memlekete hizmet etmiş Dersiam Sırkıntılızâde Sallambaş Hacı Mustafa Efendi, dedemiz merhum Kılıçlı Ali Efendi merhumun pek yakın dostları ve Kayseri'de hepsi bir arada Kozan Medresesinde dini tahsillerini ikmâl etmiş arkadaşları olduğundan bu zât-ı muhterem hakkında merhumlardan dinlediklerime göre:

Alim, fazıl, cesur, çalışkan ve camilerde hitabet kürsüsüne çıktığı zaman halka hitaben çok kıymetli mev'ızalarda bulunan çok değerli bir şahsiyet olduğunu sitayişle söylerlerdi; ve bu zât-ı muhtereme büyük hürmetleri vardı.

Feke'nin Bakırdağı nahiyesine bağlı, Şihli köyünde hiçbir köye nasibolmayan bir medrese yaptırmış ve adı geçen köye Erciyas dağı karşısındaki Bakır dağı namıyla maruf dağdan bir su getirterek kendi köyünü bu suretle gayet güzel bir suya kavuşturmak suretiyle ihya etmiş ve yaptırdığı medresede birçok talebelere ulûm-i âliye ve aliye * dersleri okutarak o vakit İslâm dinine büyük hizmetlerde bulunmuş olduğunu merhumlardan ki yukarıda adları yazılı babamdan, amcamdan, dedemden dinlemiştim.

Bundan 43 sene evvel merhum Kılıçlı Ali Efendinin doğup büyüdüğü Şihli köyüne kardeşim Mehmet Zahid Çamurdan ve diğer Kılıçlı Ali Efendinin Kozan köylerindeki ahabablarından olan Koyunevi köyünden Tazı Ali Ağa ve Camuzağılı köyünden Rıdvanoğlu Velak Ağa beraberimizde idi, bir gece Şihli'da kaldık ve merhum dedenizin eserlerini bizzat gördük ve takdirhanı olduk. Maalesef yaptırdığı o kıymetli eserler harabolmuştu.

Yine yukarıda adı geçen zevattan dinlediğime göre: Merhum Ali Efendi Hoca bu eserleri meydana getirmek için Osmanlı Devleti büyük adamlarına nüfuz ederek bir hayli miktarda hükümetin muavenetini celbetmiştir ki bu da merhumun ilmî dirayetinin ve ahlâkî faziletinin bir nişanesi ve eseridir.

Merhum dedeniz Kılıçlı Ali Efendiyi bundan tahminen 65-70 sene evvel şahsen tanırım. Çocuktum fakat aklım erdiği için Kozan'a her geldiği zaman dedeniz amcam Hacı Mustafa Efendinin yanında ya da babamın medresesinde kalırdı.

Başı büyük sarıklı, üç etekli zıbın giyen, ayağında mest ve papucu vardı; müşekkel bir adamdı. Her gittiği yerde müslüman ve hristiyan herkesin hürmetini cezbeder ve merhum yollarda giderken herkes ayağa kalkardı.

Tabii ki çocuk olduğum için büyük alimlerle ne konuşturdular bilmem, yalnız Kozan'ın merkezinde ve köylerinde büyük bir şöhreti olduğunu yakinen duymuş ve görmüştüm.

* İslâm ilimlerin Kur'an Taşvir, Hadis, Fıkıh, Kalam gibi ana konularını işleyen anabilim dallarına..... ?

Adana din alimleri yanında da büyük itibarı olduğunu ve Adana'nın Karahacılı namı ile maruf köleri olan Buruk, Kızılkaş, Kılıçlı, Boynuyoğun ve diğer o civar köylerinde de büyük şöhreti olduğunu duymuştum.

KARAHACILI denilen bu bölge Adana'nın şarkisinde ve Seyhan Nehrinin şarkında (bugün Çukurova Üniversitesi Kampusunun bulunduğu yerden başlamaktadır) bir ucu Kozan'ın Sırkıntı nahiyesine dayanan kısmen dağlık bir bölgedir...." (Ahmet Cevdet Çamurdan).

İlgili satırlarını sunduğumuz bu mektubun Çukurova Halk Kültürüne çeşitli yönlerden katkısı muhakkaktır. Okuyucuyu serbest bırakmak için tahlile girmek istemiyorum.

Çukurova Halk Kültürüne katkısı bakımından önemli bir hadise de KAÇ KAÇ hadisesidir.

KAÇ KAÇ:

Kaç Kaç olayı Kurtuluş Savaşının parlak safhalarından biridir. 10 Temmuz 1920 tarihinde gerçekleşmiştir. Fransız-Ermeni işbirliğinin Çukurova halkına hayat hakkı tanımamacasına giriştikleri imha hareketi karşısında Adana halkının Toros Dağlarının yamaçlarına çekilmesi hareketi olarak Millî Mücadele tarihimize geçmiştir.

Meşhur Fransız Menil taburu torosların stratejik noktasındaki Pozantı, Beledik, Hacıkırı... bölgelerini işgal etmişti. Karaisalı'dan harekete geçen Kurtuluş Kuvvetleri Beledik'i geri almış, orada seyyar Fransız Hastanesinde gönüllü hemşire olarak çalışan komutan Menil'in karısını da diğer esirler arasında ele geçirmişlerdi. Pozantı'ya çekilmiş olan Menil taburu kuşatma altındaydı. Adana'daki Fransız ordusu komutanı Menil'e kaçmasını emretmişti. 24 Mayıs 1920'de Binbaşı Menil gece yarısı Pozantı'dan ordusunu çekmiş, kaçıyordu. Ancak Kurtboğazı geçit vermedi. 26 Mayıs 1920'de Menil ve taburu Türk gücüne teslim olmuştu. Bu menil taburu Halep'ten takviye gelen 30.000 kişilik Fransız ordusunun Toroslar'a kadar uzanabilen bölümü idi ve sadece 40 kadar Türk mücahidine esir düşmüştü.

Toroslar'daki bu Fransız yenilgisi Adana'daki işgal kuvvetlerini ve onlara yataklık eden Ermenileri kuduza döndürmüştü. Adana vilâyeti dahilinde müslümanlar tepeden tırnağa silahlandırılan Ermenilerin tehdidi altında her dakika katliama maruz bulunuyorlardı (Yusuf Ayhan, Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu, s.:54). Adanalılar şehirden çıkmalıydı. Bu konuda karar vermek zordu: "kalmak mı, kaçmak mı?" "Kaç! kaç!" işte tam zamanında hatiften gelir gibi kimin kime söylediği bilinmeksizin kulağın kulağına çarpan ses. Çocuk, her yaşta kadın ve erkek, ateş sellerinden kaçan Pompei halkı gibi, Adana'nın güneyine, Oba'ya doğru kaçıyordu. Perişan fakat azimli, büyük küçük kabileler halinde tüten ocaklarını, eşyalarını, hatıralarını, parça parça yüreklerini Adana'da bırakarak Temmuz güneşinin yakıcı boğucu sıcağı altında yollara dökülmüşlerdi (Yusuf Ayhan, age, 55), geri dönmek, daha çevik sıçramak için çekilen çelik yay gibi yuvalarına daha güçlü dönebilmek için Adanalı oviden obaya Toroslar'a çekiliyordu. Çünkü Toroslar Fransız ve Ermeniler'den tamamen temizlenmişti. Adanalılar'ın sığınması için Toros Dağlarındaki şehir ve köyler son derece emniyetli idi.

Şu iki kıta Kaç Kaç olayının ürpertici manzarasını ne kadar canlı anlatıyor:

On Temmuz bilseniz ne kara gündü
Obalar göç etti ocaklar söndü,
Adana bir yangın yerine döndü O
günden ruhlarda bir sızı vardı

O gün döküldü masumlar kanı
Bu kaç kaç ateşi sardı Seyhan'ı
Boğulmak istendi Türkün imanı
Şafakta Kaç Kaç'ın izleri (Yusuf Ayhan, age.).

1953 yılında Adana'da öğrenciliğim yıllarında Abidin Paşa Caddesinde Tepebağın dönen sokağın yakınında inşaat yapılmak üzere

hafiyat yapılan bir gayri müslim evinin altında sandıklar içinde çok sayıda çürümüş silah gömülü olduğunu ve yine Küçük Saatten Yeni Camiye doğru giderken sağda, büyük ihtimalle bugünkü Yapı Kredi Bankasının yerindeki gayri meskûn bazı evlerde o devirden kalma pıhtılaşmış kan çürükleri görmüştük. O zamanki yaşlılara sordüğümüzda buraların Fransız işgalinden kalma Ermeni evleri olduğunu, müslümanları evlerinde öldürüp kendilerinin kaçtıklarını söylemişlerdi.

Fransız işgaline ait bazı enteresan tespitlerle konuyu tamamlamak istiyoruz.

Kozan'ın Yüksekören köyünden Kurtuluş Savaşı milis teşkilâtlanma hareketlerinde önemli hizmetleri geçmiş olan İncelerin Ali Efendi 1958 yılında şunları söylemişti:

"Fransızlar halkın hıncını düşürmek için onlara iyi davranırlardı. Yolda gördükleri bir yolcuyu jiplerine alır ve gidecekleri yere kadar götürürlerdi".

Adana'nın eşrafından Hacı Mahmut Mühür Bey ise şunları söylemişti: Fransızlar Çukurova'yı işgal ettikleri zaman halka şirin görünmek için daima iyilik yapıyorlardı. Ancak etnik grupları özel metodlarla Türklerin aleyhine kışkırtıyorlardı. Ermeniler onlarla zaten işbirlikçiydiler. Kürtlere siz Türk değilsiniz; Arapuşaklarına, sizler arapsınız, niçin Türklere tabi oluyorsunuz?; Avşarlara, Çerkezlere vs. hep: sizler ayrı ayrı milletlersiniz, özgür olmak hakkınızdır, Türklerin yönetiminden ayrılınız, diyerek Türkün Devlet bütünlüğünü kendi içinde parçalamak için çok kurnazca çabalar sarfetmişlerdi (1965).

Çukurova Halk Kültürünün ana unsurlarından biri olan halk ağzı sahasında bilhassa Silifke ve havalisi ağırlıklı olarak belki yüz kadar büyük klasörler dolusu araştırma fişleri düzenlenmiş olan ve şu anda 80 yaşının üzerinde halâ büyük bir şevkle gayret sarfeden sayın Kerim Yund beyefendi'nin aynı konu ile ilgili tespitleri ise gerçekten çok enteresan:

"Fransızlarla işbirliği eden Adana Ermenileri yüzünden Adana halkı Toroslara doğru Kaç Kaç olayını yaşarken şehirdeki azınlık adeta bayram ediyordu. Mağrur Adana insanı o zaman:

"At ölür, it bayram eder" diyerek en özlü bir şekilde olayı dile getirmişti. Ermeniler Fransızlara Adana halkının her türlü gizli saklılarını gösteriyor, yağmalamalarına yardımcı oluyorlardı. Fransızlar, müslüman halka niçin cuma namazını kılmıyorsunuz, diye dayak atıyorlar; çarşıda pazarda tavuğu ayağından bağlayarak başaşağı tutan satıcıları dövüyorlardı" (1991).

KOZAN BEYGİRİ

Ünlü mutasavvif Mevlânâ Celâleddin Rumî, Divân-ı Kebîr adlı şiir kitabının bir yerinde şöyle der:

Rahteş zi nûr-i mutlak der tahte-i câme-i Hak Nî
bârgîr-i Sîsî'nî camebây-i Sûsî

(Onun bütün varlığı Hakkın giydirdiği bedenindeki mutlak nurdan ibarettir, ne Kozan beygirine ne de Sus ipeklerine sahiptir) (Mevlânâ, Divan-ı Kebîr, VI, 31191 no'lu beyt).

Bu beytte geçen Sis Kozan'ın eski kaynaklardaki adıdır. Demek ki eski devirlerde Kozan beygirleri taşımacılıkta ve binicilikte en makbul binerler imiş. Bir de bilhassa yeni yetişenler ve Çukurovalı olmayanlar Kozan Dağı ile Sis Dağını çok defa aynı zannederler. Kozan Dağı, Kozan, Kadirli, Saimbeyli, Develi, Yahyalı, Göksün arasında yer alan ve Toros Dağlarının bir bölümüdür, Sis dağı ise Kozan'ın merkezinde üzerinde bir de kale harabesi bulunan tepedir. Bu ikisini birbirinden ayırd edebilmek için Kozanoğlu Hareketiyle ilgili:

Çıktım Kozan'ın dağına Karı
dizleyi dizleyi Yaralarım göz
göz olmuş Cerrah gözleyi
gözleyi

kıt'asiyle, Sis dağı ile ilgili ve mahalli bir halay türü olan horaya davet ifadesi olan:

Sis dağının başında boraya bak boraya
Sayın..... istiyoruz horaya

beyti halk söyleyişinin en güzel ifadesidir. Sis dağında kar olmaz bora olur. Karlı olunca Toroslarda bir yer olması gerekir Çukurova için.

ÇUKUROVA HALKININ DİL ÖZELLİKLERİ İLE İLGİLİ TESPİTLER:

Şüphesiz her bölgenin kendine mahsus şive ve lehçe özellikleri vardır. Bunların bir kısmı daha geniş ve yaygındır, bazıları ise bölgeseldir. Çukurova halkının yaygın bir bölümünde, başka bir yerde hemen hemen rastlanmayan dil özelliklerine sahiptir. Bu özellikleri şu ana kurallar çerçevesinde özetleyebiliriz:

1. İsim cümlelerinde yüklem sonuna gelen birinci çoğul şahıs zamiri bazan "z" yerine "k" ile sonuçlanır: Adanalılık, Kayserililik, iyiyik, doğruyuk... gibi.
2. Dilek kiplerinde birinci çoğul şahıs zamirleri "-lim" yerine "-k" ile sonuçlanır: "gelelim: gelek; alalım: alak"...
3. Misli geçmiş birinci çoğul şahıs zamiri de "z" yerine "k" sesiyle sona erer: kalmışız; kalmışık; ölmüşüz: ölmüşük" gibi...
4. Geçmiş zaman üçüncü tekil ve çoğul şahıs zamirleri de "k" sesiyle sona erer (-di, -miş ekleri düşerek) "geldi, gelmiş" yerine "geldik"; geldiler, gelmişler" yerine "gelikler"; "gitti, gitmiş" yerine "gidik"; gittiler, gitmişler yerine "gidikler" gibi.
5. Gelecek zaman üçüncü şahıslar ise "-cek, -çekler" yerine "-ici, -iciler" şeklinde söylenir.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Ermenilerin Hacın'da yaptıkları katliamı dile getiren şu dördlükte bu kuralın en çarpıcı örneğini buluyoruz:

Bu gün bizi kesiciler
Çengellere aşıcılar
Ayan olsun Doğan Beye
Urumluyu basıcılar (Yalkın, age., II, 259)

Bu örnekler sadece birkaç kuralla ilgilidir. Maksudımız halk kültürü araştırcılarına yeni ufuklar göstermektir. Elbette konunun uzmanları bu hususta daha verimli sonuçlar ortaya çıkaracaklardır.

Üsküdar, 1991

KAYNAKLAR

İslâm Ansiklopedisi, X.cildi, MEB, İstanbul, 1988.

Salnâme-i Vilâyet—i Adana 1308(1890); 1309(1891).

Salnâme-i Maârif, 1318 (1900)

Mevlânâ, Divân-ı Kebir, VI.Cild, neşri Fruzanfer, Tahran, 1339.

Yalkın, A.R., Cenupta Türkmen Oymakları, II.Cild, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1977.

Yusuf Ayhan, Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu, Adana, İpek Matbaası, 1963.